

GAZİ TÜRKİYAT

B A H A R / 3 6

2 0 2 5

ISSN: 1307-914X

e-ISSN: 2979-9368

ARAŞTIRMA MAKALESİ / Research Article

Atıf / Citation

YILDIZ, H., ÖZTÜRK A., MULKİBAYEVA, E. (2025). "Ermeni Harfli Kıpçakçadaki Türkçe Kökenli Dinî Söz Varlığının Yapısı Üzerine Notlar". *Gazi Türkiyat*, 36: 9-30.

Geliş / Submitted

27.01.2025

Kabul / Accepted

18.04.2025

DOI

10.34189/gtd.36.002

ERMENİ HARFLİ KIPÇAKÇADAKİ TÜRKÇE KÖKENLİ DİNİ SÖZ VARLIĞININ YAPISI ÜZERİNE NOTLAR*

Notes on the Structure of Turkish-origin Religious Vocabulary in Kipchak with Armenian Letters

Hüseyin YILDIZ**

Abdulkadir ÖZTÜRK***

Elmira MULKİBAYEVA****

Öz

Tarihî Türk yazı dilleri arasında Kuzeybatı kolunu temsil eden Kıpçakçanın dil özelliklerini önemli ölçüde yansıtan ve literatürde Ermeni Harfli Kıpçakça olarak yer edinen tarihî lehçe, Türk dili çalışmalarında özel bir yere sahiptir. Ermeni harfleriyle 16.-17. yüzyıllarda Doğu Avrupa coğrafyasında eserler meydana getiren bu yazı dili fonetik, morfolojik, leksik, sentaktik ve semantik gibi temel gramer konuları açısından incelenmeye değer Türk dilinin bir yazı dili alanıdır. Dilin gelişim ve ilerleme kat etmesinde dilin kullanım alanı, dil bilimsel düzlemde karakteristiği, sahip olduğu söz varlığı da etkin rol oynamaktadır. Özellikle sahip olduğu söz varlığı, tematik olarak pek çok birikimi ve dilsel şekillenmeyi de ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, Türk dilinin özel bir alanı olarak düşünülen Ermeni Harfli Kıpçakçanın söz varlığı, Garkavets (2018) ve Tryjarski (1968-1972) çalışmaları esasında incelenerek öncelikle Türkçe kökenli 413 dinî terim tespit edilmiştir. Tespit edilen bu Türkçe dinî kelimelerin basit, türemiş ve birleşik olmak üzere üç kategori altında yapısal incelemesi ortaya konmuştur. Sonuç olarak en sık al, arı-(mak), bol-(mak), *kön-(māk), χutχa-(mak), öç, ög-(māk), öl-(māk), yar-(mak),

* Bu çalışma Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Elmira Mulkibayeva tarafından hazırlanan, Doç. Dr. Hüseyin Yıldız ile Doç. Dr. Abdulkadir Öztürk'ün ortak danışmanlığında yürütülen ve 2025 yılında savunulan Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Dinî Söz Varlığı başlıklı doktora tezinden hareketle oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, Ordu/TÜRKİYE. huseyinyildiz@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8055-7946

*** Doç. Dr., Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Türkistan/KAZAKİSTAN /Ordu Üniversitesi, Ordu/TÜRKİYE. akadirozturk@odu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3077-458X

**** Dr., Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi, Filoloji Fakültesi, Türkistan/KAZAKİSTAN. mailto:elmiramulkibayeva@mail.ru, ORCID: 0000-0002-8055-7946

yügün-(māk) köklerinin ve {-(X)n-}, {+IA-}, {-mAK}, {-(X)l-}, {+IXK}, {-(X)t-}, {-GAn}, {+A-}, {-mA}, {+sXz}, {-(v)Uçl} eklerinin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer tespit ise Kıpçakların dinî terminolojiyi Türkçeleştirirken ata, biy, kömār, yazıχ, alğış, ulukün gibi kelimeleri kolaylıkla kullanabilmeleridir.

Anahtar Kelimeler: Kıpçakça, Ermeni harfli Kıpçakça, Türkçe kökenli dinî terimler, söz varlığı, yapısal inceleme.

Abstract

The language features of Kipchak, which represents the Northwest branch among the historical Turkish written languages the historical dialect of Kipchak with Armenian script, which reflects the Armenian script to a considerable extent, and which has taken its place in the literature as Kipchak with Armenian script, dialect has a special place in Turkish language studies. Armenian letters in the 16th-17th centuries this written language, which produced works in Eastern Europe in the centuries, is phonetic, in terms of basic grammatical topics such as morphological, lexical, syntactic, and semantic it is a written language area of the Turkish language worthy of study. The use of language in the development and progress of language field, its characteristic on the linguistic plane, and its vocabulary also play an active role is playing. In particular, its vocabulary, thematic accumulation and it also reveals linguistic shaping. In this study, the vocabulary of Kipchak with Armenian script, which is considered as a special field of Turkic languages, is analyzed on the basis of Garkavets (2018) and Tryjarski (1968-1972) studies and 413 religious terms of Turkic origin are identified. A structural analysis of these Turkish religious words under three categories: simple, derived and compound. As a result, it was found that al, arı-(mak), bol-(mak), *kōn-(māk), χutχa-(mak), öç, ög-(māk), öl-(māk), yar-(mak), yügün-(māk) roots and {-(X)n-}, {+IA-}, {-mAK}, {-(X)l-}, {+IXK}, {-(X)t-}, {-GAn}, {+A-}, {-mA}, {+sXz}, {-(v)Uçl} suffixes were used most frequently. Another observation is that Kipchaks could easily use words such as ata, biy, kömār, yazıχ, alğış, ulukün while Turkicizing religious terminology.

Keywords: Kipchak, Kipchak with Armenian letters, religious terms of Turkish origin, vocabulary, structural review.

GİRİŞ

Ermeni Harfli Kıpçakça, Doğu Avrupa’da 16.-17. yüzyıllarda yazı dili olarak varlık gösteren ve buna bağlı olarak onlarca eser meydana getiren tarihî bir Kıpçak lehçesidir. Gregoryenlik tesiri altında gelişen bu yazı dili, Ermeni harflerinin kullanımıyla teşekkül etmiştir. Tarihî Kıpçakçanın dil özelliklerini yansıtmadığını yanı sıra yabancı dillerin de önemli ölçüdeki etkilerini bünyesinde barındırmıştır. Lehçe, Ukraynaca, Ermenice, Farsça gibi yabancı dillerden kelimeler belirgin bir biçimde göze çarpmakla birlikte temel söz varlığı bakımından değerlendirildiğinde Kıpçakçanın zengin kelime hazinesini de ortaya koymaktadır.

Temel söz varlığı Türkçe/Kıpçakça kelimelerle birlikte Farsça ve Arapça kelimelerden oluşur. Arapça ve Farsça alıntılarda, Osmanlıcanın etkisi vardır. Bunu Lehçe, Ukraynaca gibi Slav kökenli alıntılar izler. Ermenice ve Rusça kelimeler ise oldukça sınırlıdır (Clauson 1971: 8-9’dan akt. Kasapoğlu Çengel 2012: 64).

Kültürler arası etkileşimi en somut hâliyle gösteren ögelerden birisi dildir. Bu etkileşim, diller arası leksik kopyalamalar neticesinde varlığını gözler önüne serer. Bu bağlamda bakıldığında Ermeni harfli Kıpçakçanın leksik alıntılarında dinî, ticari,

siyasi gibi birtakım nedenlere bağlı olarak farklı kültürlerin etki alanlarını tespit etmek mümkündür.

Kıpçak-Ermeni ilişkilerinin, zamanla din ekseninde ilerleme kaydederek Kıpçakların Gregoryenliği benimsemiş olmaları kuvvetle muhtemel olup bunun sonucunda da Ermeni harfli Kıpçakçanın dinî terminolojisinde Slav dilleri ve Ermenice kökenli kelimelerin önemli ölçüde yer edinmiş olmasını da düşünmek mümkündür¹. Her ne kadar dinî terminoloji alıntı kelimeler merkezli bir gelişme gösterse de Türkçe kökenli dinî kelimelerin bu yazı dilinde kullanımı da azımsanmayacak boyutlardadır.

Türk dilinin tarihî kollarından biri olan Kıpçakçadaki dinî terimler konusunun yeterince işlendiği söylenemez. Nitekim bu konuda yapılmış iki yüksek lisans tezi dışında derinlikli çalışmalara da rastlanmamaktadır. Bunlardan ilki M. Karakaya'nın *Tarihî Kıpçak Metinlerinde Dinî Terminoloji* (2010), diğeri U. Shegebayeva'nın *Ermeni Kıpçak Yazıtlarındaki Dini Terimler* (2015) başlıklı yüksek lisans tezleridir. Bunlar dışında P. Kocapınar'ın *Kavram Sözlükleri ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme* (2014) ile Z. Tuğuz'un *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları* (2019) başlıklı doktora tezleri de konuya çalışma içinde bir bölüm ayırarak yer vermekte, yine P. Kocapınar'ın *Kıpçak Metinlerinde Allah ve Sıfatları ile İlgili Söz Varlığı* (2019) adlı makalesinde sınırlı bir konuya değinilmektedir. Bununla beraber adı geçen çalışmaların hiçbirinde terimler, yapısal yönden ve ek analizleri bakımından detaylı olarak ele alınmamaktadır.

Bu çalışmada, Ermeni Harfli Kıpçakçada Türkçe kökenli dinî söz varlığının yapısı üzerinden değerlendirme ve tespitlerde bulunularak Gregoryen Kıpçakların dinî terminoloji alanında Türkçe kökenli kelime tercihleri de ortaya konulmuş olunacaktır. Çalışma kapsamında Garkavets (2002), Garkavets (2007), Garkavets (2018) ve Tryjarski (1968-1972) yayınları esas alınmış olup araştırmacıların bu eserlerinden tespit edilen veriler üzerinden sınıflandırma ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Çalışmada dinî nitelik taşıyan Türkçe kökenli 413 terim tespit edilmiştir. Bu terimlerin yapısal analizi² yapıldığında veriler üç kategori altında toplanabilir: basit, türemiş ve birleşik.

1. BASİT YAPILI KELİMELE

Veri tabanında tespit edilen 413 kelimeden 9'u basit yapılı olup, bu kelimelerin 9'u fiil köklü (*aŋ-, aya-, az-, xol-, köm-, ög-, öl-, oŋ-, sun-*), 11'i isim köklüdür (*ant, ata, biy, çarŋ, eyä, xul, kir, ot, öç, öv, yas*). Basit yapılı isim köklü kelimeler (% 55), basit yapılı fiil köklü kelimelere (% 45) nazaran veri sayısı bakımından belirgin bir farklılık göstermemekte olup, ilgili oranlar kelime türüne bağlı kesin yargılarda bulunmak için yeterli değildir.

2. TÜREMİŞ YAPILI KELİMELER

Veri tabanında tespit edilen 413 kelimeden 341'i türemiş yapıları olup, türeşmiş yapılı kelimelerden 100'ü fiil³ (*alda-, aldan-, aldat-, algışla-, algışlan-, algışlat-, anıl-, anla-, anılan-, arılat-, arıt-, aruvlan-, aruvlat-, aşın-, atal-, bağışla-, bağışlan-, biyiklen-, biyiklet-, boluş-, boluşlan-, boşat-, etil-, hapın-, hapundur- / hapındır-, xarğa-, xarğal-, xargışlan-, xayt-, xaytar-, xırçlan-, xolun-, xorçut-, xutxar-, xutxarıł-, inan-, inanıl-, işan-, işandır-, kirlän-, kökrä-, kökrät-, kömdür-, kömül-, könül-, könülät-, könültü-, könültür-, könüsüzlän-, küydürt-, küyül-, oğurla-, oğurlan-, oñal-, oñalt-, oñar-, oñarıl-, oñart-, öcäs-, öcäslä-, öcäşlän-, öcäşlä-, öcäştir-, ögül-, ögün-, öğütlä-, öğütlän-, öğütläs-, öktämäl-, öktämlän-, öldür-, öpkälät-, seskän-, seskāndir-, tabalan-, tañla-, tapun-, tapundur-, teñrilän-, tirgiz-, tiril-, toğrulat-, töräsizlän-, umsalat-, umsan-, umsandır-, uyatla-, yalbar-, yalğanlan-, yañıl-, yāñılän-, yarat-, yaratıl-, yarğula-, yarğulan-, yarlığa-, yarlığan-, yazıxlan-, yüğün-, yüğündür-*), 241'i isim⁴ (*aχpaşı, aχpaşlıχ, aldama, aldamaχ, aldamaχlıχ, aldamasız, aldanmaχ, aldanmaχlıχ, aldanmamax, aldavuçı, algış, algışçı, algışlaşan, algışlama, algışlamaχ, algışlanmaχ, algışlı, antsız, angıcı, anmağan, anılğan, anılmaχ, anılmaχlıχ, anılıcı, anlanmasız, anlı, anlovlı, anlovucu, anma, anmaχ, anjuçı, arilatma, arınmaχ, arınmaχlıχ, arıtkan, arıtmaχ, arıtuçı, arilätkän, arilätmä, arilik, arisız, aruv / arov / aruf, aruvlanğan, aruvlanmaχ, aruvluχ, aruvsuz, aruvsuzluχ, aşınğan, aşınmaχ, aşınmaχlıχ, atalğan, ayamaχ, ayamaχlıχ, ayovucu / ayavucu, azdırmaχ, azdırmaχlıχ, azğıрмаχ, azma, azmaχlıχ, azuçı, bağış, bağışlama, biyiklengen, biyikletüçi, biylik, bolduruçı, boluş, boluşlangan, boluşluχ, boluşma, boluşmaχ, boluşucu, boşatlı, boşatlıχ, boşatma, boşatmaχ, boşatmaχlıχ, boşatuçı, buyruχ, buyruχçı, buyruχçılıχ, çamur, çañğına, çañlıχ, çeşüçi, egirlik / egirlih / yegirlik, eksiksiz, elçi, erk, erkli, eşik, etilgän, etilmägän, geçme, hanlıχ, xarğalmaχ, xargış, xargışlı, xaytarlıχ, xaytkan, xaytmaχlıχ, xırıqsız-uçsuz, xoltxa, xoltxama, xorχmaχlıχ, xorçu, xorçuçı, xorçulu, xorχusuz, xuldaş, xuluχ, xuluχçı, xutxarıłğan, xutxarıлмаχ, xutxarma, xutxarmaχ, xutxarmaχlıχ, xutxaruçı, inam, inamlı, inamsız, inamsızlık, inandırma, inanğan, işanç, keçövlü, keçövlük, keçövsüzlük, kerüçi, kirlängän, kirlänmäχ, kirlätmä, kirli, kökrämäχ, kömär, kömgän, kömülgän, kömülmäχ, könü / köni, könülätkän, könülmä, könülük, könülüksüz, könüsü, könüsüzlük, kötürücü, közätüçi, küçäytüçi, küymäsiz, küyüvsüz, meñi, meñilik, oğrı / oğru / oğur, oğruluχ, oğurlağan, oğurlamaχ, oğurluχ, oñarmaχ, otax, otlu, öcäşlänmäχ, öcäşlänmäχlıχ, öcäsmäχ, öcäştürücü, ögmäχ, ögövlü, ögövlük, ögövüçi, ögülgän, ögülmäχ, ögüt, ögütçi, öğütläğan, öğütlämä, öğütlängän, öğütlänmäχ, öğütsüz, öktäm, öktämlik, ölcövsiz / ölcövsüz, öldürgän, öldürmä, öldürmäχ, öldürtmäχ, öldürücü, ölgän, ölmäχ, ölü, ölüm, ölümlü, ölümsüz, ölümsüzlük / ölümsüzlük, öpkä, övündürmäχ, övündürücü, saχlavucu, soymaçlanma, sövünçlük, sövündürücü, suçlu, suçsuzluχ, sunmağan, sunmaχ, tañlama, tañlamaχ, tañlangan, tapungan, tapunmaχ, tapunmaχlıχ, tapunuçı, teñri, teñrilik, teñrisiz, tirgizmä, tirgiziüçi, tiri, tirilmä, tirilmäχ, tirim, toğru, toğruluχ, toğrusuz, töräsiz, töräsizlik, ululangan, ulu, ululuχ, umsangän, uyat, uyathı, üçlüχ, yağlaşan, yağlangan, yaxşı, yaxşılıχ, yalbarmach, yalğan, yalğançı, yalğanlıχ, yamanlıχ, yañılmaχ, yañılmaχlıχ, yaratkan, yaratılğan, yaratılmağan, yaratucu, varğu, varğucu, varğucılıχ, varğulama, varğusuz,*

yarlığamaχ, yarlıgovuçı, yashıχ, yazıχ, yazıχlı, yazıχsız, yügünç, yügünmä, yügünmäχliχ) köklüdür.

Türemiş yapılı isim türünden kelimeler (% 73), basit yapılı fiil türünden kelimelere (yaklaşık % 27) nazaran veri sayısı bakımından belirgin bir farklılık göstermektedir. Bunda bir kökün birden fazla türevinin olması da doğrudan etkilidir. Türkçe kökenli ve dinî nitelikli türemiş kelimeler, türetme eklerinin sayısına göre gruplandırılabilir. Nitekim bazı kelimelerde tek, bazılarında iki, üç ya da daha fazla yapım ekinin kullanıldığı görülmektedir.

Veri tabanında tek ekle türeyen 75 terim bulunmakta olup, bunların 24'ü fiil, 51'i isim türünde kelimeyle karşılaşılmaktadır. Fiil türünden olup yalnız 1 ekin gelmesiyle türeyen 24 kelimenin 3'ü isimden, 21'i fiilden türemiştir:

Tablo 1. Tek Ekle Türeyen Fiiller

İsim Kökleri	{+lA-}	2	<i>aηla-, taηla-</i>
	{+dA-}	1	<i>alda-</i>
Fiil Kökleri	{-(X)l-}	8	<i>aηıl-, atal-, etil-, kömül-, küyül-, ögül-, tiril-, yaηıl-</i>
	{-(X)n-}	7	<i>aşın-, χapın-, χolun-, inan-, ögün-, tapun-, yügün-</i>
	{-DXr-}	2	<i>kömdür-, öldür-</i>
	{-(X)t-}	2	<i>arıt-, χorχut-</i>
	{-(X)ş-}	1	<i>boluş-</i>
	{-Glz-}	1	<i>tirgiz-</i>

Tablo 1'e göre, isimden fiil türetiminde {+lA-} ekinin, fiilden fiil türetiminde ise {-(X)n-}, {-DXr-} ve {-(X)t-} eklerinin diğerlerine nazaran daha sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Yalnız 1 ekin gelmesiyle türeyen isim türündeki 49 kelimenin 17'si isimden, 32'si fiilden türemiştir:

Tablo 2. Tek Ekle Türeyen İsimler

Fiil Kökleri	{-(v)UçI}	6	<i>aηuçı, aγovuçı / aγavuçı, azuçı, çeşüçi, kerüçi, öğövüçi</i>
	{-mAK}	5	<i>aηmaχ, aγamaχ, ögmäχ, ölmäχ, sunmaχ</i>
	{-mA}	3	<i>aηma, azma, geçme</i>
	{-(X)K}	3	<i>eşik, χuluχ, yazıχ</i>
	{-(X)m}	3	<i>inam, ölüm, tirim</i>
	{-(X)ş}	3	<i>alğış, boluş, χarğış</i>
	{-X}	3	<i>χorχu, ölü, tiri</i>
	{-GAn}	2	<i>kömgän, ölgän</i>

İsim Kökleri	{-(X)r}	1	kömär
	{-(X)t}	1	ögüt
	{-GU}	1	yarğu
	{-v}	1	aruv / arov / aruf
	{+IXK}	6	biylik, çaŋlıχ, χanlıχ, üçlüχ, yaşlıχ, aχpaşlıχ
	{+IX}	6	aŋlı, erkli, kirli, otlu, suçlu, aχpaşlı
	{+sXz}	1	antsız
	{+çI}	1	elçi
	{+DAm}	1	öktäm
	{+DAş}	1	χuldaş
	{+GInA}	1	çaŋğına

Tablo 2'ye göre, fiilden isim türetiminde {-(v)UçI}, {-mAK} ve {-mA} eklerinin, isimden isim türetiminde ise {+IXK}, {+sXz} ve {+IX} eklerinin diğerlerine nazaran daha sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Türemiş terimlere bakıldığında iki ekin birleşmesiyle türeyen 108'i isim türünden, 31'i fiil türünden kelimelerdir. İki ekin birleşmesiyle türeyen 31 fiilin 11'i isimden, 20'si fiilden türemiştir:

Tablo 3. İki Ekin Birleşmesiyle Türeyen Fiiller

İsim Kökleri	İFYE	FFYE	SAYI	KELİMELER
	{+A-}	{-(X)t-}	2	boşat-, kökrät-
	{+A-}	{-(X)s-}	1	öçäş-
	{+A-}	{-(X)l-}	1	χarğal-
	{+lA-}	{-(X)n-}	3	aŋlan-, tabalan-, kirlän-
	{+dA-}	{-(X)n-}	1	aldan-
	{+dA-}	{-(X)t-}	1	aldat-
	İİYE	İFYE	SAYI	KELİMELER
	{+DAm}	{+lA-}	1	öktämlä-
	{+(X)r}	{+A-}	1	kökrä-
Fiil Kökleri	FFYE	FFYE	SAYI	KELİMELER
	{-A-}	{-(X)l-}	1	oŋal-
	{-A-}	{-(X)r-}	1	oŋar-
	{-A-}	{-(X)t-}	1	yarat-
	{-DXr-}	{-(X)t-}	1	küydürt-
	{-(X)t-}	{-Ar-}	1	χaytar-

	{-(X)n-}	{-(X)l-}	1	könül-
	{-(X)n-}	{-DXr-}	5	χapundur- / χapındır-, işandır-, seskandır-, tapundur-, yüğündür-,
	{-(X)n-}	{-(X)l-}	1	inanıl-
	{-sA-}	{-(X)n-}	1	umsan-
	{-(X)r-}	{-(X)l-}	1	χutχarıl-
	FİYE	İFYE	SAYI	KELİMELEK
	{-GU}	{+lA-}	1	yarğula-
	{-(X)r}	{+lA-}	1	oğurla-
	{-(X)ş}	{+lA-}	1	bağışla-
	{-(X)t}	{+lA-}	2	öğütlä-, uyatla-
	{-(X)ş}	{+lA-}	1	bağışla-

Tablo 3'e göre, iki ekle isimden fiil türetiminde {+lA-n-} ve {+lA-t-} eklerinin, fiilden fiil türetiminde ise {-(X)n-DXr-} eklerinin diğerlerine nazaran daha sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

İki ekin birleşmesiyle türeyen 108 isim türünden terimin 11'i isimden, 97'si fiilden türemiştir.

Tablo 4. İki Ekin Birleşmesiyle İsimden Türeyen İsimler

	İFYE	FİYE	SAYI	KELİMELEK
	{+lA-}	{-mA}	1	tañlama
	{+lA-}	{-vUçl}	2	añlovuçı, saχlavuçı
	{+dA-}	{-vUçl}	1	aldavuçı
	{+dA-}	{-mAK}	1	aldamaχ
	{+dA-}	{-mA}	1	aldama
	{+lA-}	{-GAn}	1	yağlağan
	{+lA-}	{-mAK}	1	tañlamaχ
	{+A-}	{-(X)K}	1	otaχ
	İİYE	İİYE	SAYI	KELİMELEK
	{+sXz}	{+lXK}	1	suçsuzluχ
	{+DAm}	{+lXK}	1	öktämlik
Fiil Kökleri	FİYE	İİYE	SAYI	KELİMELEK

	{-mAK}	{+IXK}	3	ayamaχlıχ, azmaχlıχ, xorχmaχlıχ
	{-v}	{+IXK}	3	aruoluχ / arilik, ögövlük, keçövlük
	{-v}	{+sXz}	3	aruvsuz / arisiz, küyüvsüz, ölçövsüz / ölçövsüz
	{-Ar}	{+IXK}	2	egirlik / egirlih / yegirlik, oğruluχ / oğurluχ
	{-GX}	{+CX}	2	aηğıçı, yarguçı
	{-(X)K}	{+CX}	1	χuluχçı,
	{-mA}	{+sXz}	1	küymäsiz
	{-(X)m}	{+IX}	2	inamlı, ölümlü
	{-(X)m}	{+sXz}	2	inamsız, ölümsüz
	{-v}	{+IX}	2	ögövlü, keçövlü
	{-GX}	{+sXz}	1	yargusuz
	{-(X)K}	{+IX}	1	yazıχlı
	{-(X)K}	{+sXz}	3	eksiksiz, χırıqsız, yazıχsız
	{-GAn}	{+CX}	1	yalğançı
	{-GAn}	{+IXK}	1	yalğanlıχ
	{-X}	{+CX}	1	χorχuçı
	{-X}	{+IX}	1	χorχulu
	{-X}	{+IXK}	2	meñilik, ululuχ,
	{-X}	{+sXz}	1	χorχusuz
	{-(X)ş}	{+IX}	2	alğışlı, χarğışlı
	{-(X)ş}	{+IXK}	1	boluşluχ
	{-(X)ş}	{+CX}	1	alğışçı
	{-(X)t}	{+CX}	1	ögütçi
	{-(X)t}	{+IX}	1	uyatlı
	{-(X)t}	{+sXz}	1	ögütsüz
	{ ? }	{+IXK}	2	togruluχ, yamanlıχ
	{ ? }	{+sXz}	2	toğrusuz, töräsiz
	FFYE	FIYE	SAYI	KELİMELE
	{-(X)l-}	{-mAK}	7	aηılmaχ, kömülmäχ, ögülmäχ, tirilmäχ, yaηılmaχ

{-(X)l-}	{-GAn}	6	<i>añılğan, atalğan, etilgân, kômülgân, ögülgân</i>
{-(X)n-}	{-mAK}	4	<i>arınmaχ, aşınmaχ, tapunmaχ</i>
{-(X)n-}	{-GAn}	3	<i>aşınğan, inanğan, tapunğan</i>
{-Dlr-}	{-mAK}	2	<i>azdırmaχ, öldürmäχ</i>
{-Dlr-}	{-(v)UçI}	2	<i>öldürücü, bolduruçı</i>
{-(X)l-}	{-mA}	2	<i>tirilmä</i>
{-mA-}	{-GAn}	2	<i>añmağan, sunmağan</i>
{-(X)t-}	{-(v)UçI}	2	<i>arituçı, yaratuçı</i>
{-Dlr-}	{-mA}	1	<i>öldürmä</i>
{-Dlr-}	{-GAn}	1	<i>öldürgân</i>
{-Dlr-}	{-(v)UçI}	1	<i>kötürücü</i>
{-Glz-}	{-mAK}	1	<i>azğıрмаχ</i>
{-Glz-}	{-mA}	1	<i>tirgizmä</i>
{-Glz-}	{-(v)UçI}	1	<i>tirgizücü</i>
{-(X)l-}	{-(v)UçI}	1	<i>añıluçı</i>
{-(X)n-}	{-ç}	1	<i>işanç, yügünç</i>
{-(X)n-}	{-mA}	1	<i>yügünmä</i>
{-(X)n-}	{-(v)UçI}	1	<i>tapunuçı</i>
{-(X)r-}	{-(v)UçI}	1	<i>χutχaruçı</i>
{-(X)r-}	{-mA}	1	<i>χutχarma</i>
{-(X)r-}	{-mAK}	1	<i>χutχarmaχ, yalbarmaχ</i>
{-(X)r-}	{-(X)K}	1	<i>buyruχ</i>
{-(X)r-}	{-X}	1	<i>tenri</i>
{-(X)s-}	{-mA}	1	<i>boluşma</i>
{-(X)s-}	{-mAK}	1	<i>boluşmaχ</i>
{-(X)s-}	{-(v)UçI}	1	<i>boluşuçı</i>
{-(X)t-}	{-GA}	1	<i>χoltχa</i>
{-(X)t-}	{-GAn}	1	<i>aritkan, χaytkan, yaratkan</i>
{-(X)t-}	{-mA}	1	<i>χorχutma</i>
{-(X)n-}	{-X}	1	<i>könü / köni</i>

	{-(X)t-}	{-mAK}	1	arıtmaχ
--	----------	--------	---	---------

Tablo 4'e göre, iki ekle isimden isim türetiminde {+lA-mA}, {+lA-vUçI} ve {+sXz+lXK} eklerinin, fiilden isim türetiminde ise {-mAK+lXK}, {-v+lXK}, {-v+sXz}, {-(X)l-mAK}, {-(X)l-GAn}, {-(X)n-mAK} ve {-(X)n-GAn} eklerinin diğerlerine nazaran daha sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Türemiş terimlere bakıldığında üç ekin birleşmesiyle türeyen 90 kelime tespit edilmektedir. Bunların 62'si isim türünden, 28'i fiil türünden kelimelerdir. Üç ekin birleşmesiyle türeyen 28 fiilin 5'i isimden, 23'ü fiilden türemiştir:

Tablo 5. Üç Ek ile Türeyen Fiiller

Fiil Kökleri	FF+FF+FF	{-A-}	{-(X)l-}	{-(X)t-}	1	oñalt-
		{-A-}	{-(X)r-}	{-(X)l-}	1	oñarıl-
		{-A-}	{-(X)t-}	{-(X)l-}	1	yaratıl-
		{-A-}	{-(X)r-}	{-(X)t-}	1	oñart-
		{-(X)n-}	{-(X)l-}	{-DX-}	1	könültü-
		{-(X)n-}	{-(X)l-}	{-DXr-}	1	könültür-
		{-sA-}	{-(X)n-}	{-Dİr-}	1	umsandır-
	FF+Fİ+İF	{-(X)l-}	{-(X)g}	{+A-}	1	yarlığa-
	FF+İF+FF	{-(X)v}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	aruvlan-
		{-(X)K}	{+lA-}	{-(X)n-}	2	biyiklän-, χırχlan-
		{-(X)r}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	oğurlan-
		{-GAn}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	yalğanlan-
		{-X}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	yäñilän-
		{-(X)v}	{+lA-}	{-(X)t-}	1	aruvlat- / arulat-
		{-(X)ş}	{+lA-}	{-(X)n-}	2	başışlan-, boluşlan-
		{-(X)K}	{+lA-}	{-(X)t-}	1	biyiklät-
		{ ? }	{+lA-}	{-(X)t-}	1	toğrulat-
		{-(X)t}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	ögütlän-
		{-(X)t}	{+lA-}	{-(X)ş}	1	ögütläş-
		{-GU}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	yarğulan-
		{-(X)K}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	yazıχlan-
İsim Kökleri	İF+FF+FF	{+A-}	{-(X)ş-}	{-Dİr-}	1	öçäştir-
	İF+Fİ+İF	{+A-}	{-(X)ş}	{+lA-}	2	öçäşlä-, alğışla-
	İİ+İF+FF	{+DAm}	{+lA-}	{-(X)n-}	1	öktämlän-
		{+KA}	{+lA-}	{-(X)t-}	1	öpkälät-

Tablo 5'e göre, üç ekle fiilden isim türetiminde {-(X)ş+lA-n-} eklerinin sık kullanıldığı görülmektedir. Bununla beraber üç ekle isimden isim türetiminde öne çıkan bir ek dizilişi söz konusu değildir.

Türemiş isimlere bakıldığında üç ekin birleşmesiyle türeyen 62 kelime tespit edilmektedir. Bunların 22'si isimden, 40'ı fiilden türemiştir:

Tablo 6. Üç Ek ile Türeyen İsimler

Fiil Kökleri	FF+FF+Fİ	{-(X)l-}	{-mA-}	{-GAn}	1	<i>etilmägän</i>
		{-(X)n-}	{-Dİr-}	{-mAK}	1	<i>öövündürmäχ</i>
		{-(X)n-}	{-Dİr-}	{-(v)UçI}	2	<i>öövündürüçi, söövündürüçi</i>
		{-(X)n-}	{-DXr-}	{-mA}	1	<i>inandırma</i>
		{-(X)n-}	{-(X)l-}	{-mA}	1	<i>könülmä</i>
		{-(X)r-}	{-(X)l-}	{-mAK}	1	<i>χutχarılmaχ</i>
		{-(X)r-}	{-(X)l-}	{-GAn}	1	<i>χutχarılğan</i>
		{-Dİr-}	{-(X)t-}	{-mAK}	1	<i>öldürtmäχ</i>
		{-sA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	<i>umsanğan</i>
	FF+Fİ+İİ	{-(X)r-}	{-X}	{+sXz}	1	<i>tenrisiz</i>
		{-(X)n-}	{-X}	{+sXz}	1	<i>könüsüz</i>
		{-(X)n-}	{-X}	{+lXK}	1	<i>könülük</i>
	FF+Fİ+İİ	{-(X)l-}	{-mAK}	{+lXK}	2	<i>añılmaχlıχ, yañılmaχlıχ</i>
		{-(X)n-}	{-mAK}	{+lXK}	4	<i>arınmaχlıχ, aşınmaχlıχ, tapunmaχlıχ, yügünmäχlıχ</i>
		{-(X)r-}	{-mAK}	{+lXK}	1	<i>χutχarmaχlıχ</i>
		{-(X)r-}	{-(X)K}	{+CX}	1	<i>buyruχçı</i>
		{-(X)t-}	{-mAK}	{+lXK}	1	<i>χaytmaχlıχ</i>
		{-(X)r-}	{-X}	{+lXK}	2	<i>tenrilik, yaχşılıχ</i>
		{-(X)t-}	{-Ar}	{+lXK}	1	<i>χaytarlıχ</i>
		{-(X)n-}	{-(X)ç}	{+lXK}	1	<i>söövünçlük</i>
		{-Dİr-}	{-mAK}	{+lXK}	1	<i>azdırmaχlıχ</i>
		{-(X)t}	{+GA-}	{-mA}	1	<i>χoltχama</i>
	Fİ+İF+Fİ	{-(X)r}	{+lA-}	{-GAn}	1	<i>oğurlagan</i>
		{-(X)s}	{+lA-}	{-mA}	1	<i>bağıslama</i>
		{-(X)r}	{+lA-}	{-mAK}	1	<i>oğurlamaχ</i>
		{-(X)t}	{+lA-}	{-mA}	1	<i>ögütlämä</i>
		{ ? }	{+sXz}	{+lXK}	1	<i>töräsizlik</i>
		{-(X)t}	{+lA-}	{-GAn}	1	<i>ögütlägän</i>
		{-GU}	{+lA-}	{-mA}	1	<i>yargulama</i>
		{-(X)m}	{+sXz}	{+lXK}	2	<i>inamsizlik, ölümsüzlüχ /ölümsüzlük</i>
	Fİ+İİ+İİ	{-(X)v}	{+sXz}	{+lXK}	2	<i>aruvsuzluχ, keçövsüzlük</i>

İsim Kökleri	İF+FF+Fİ	{-GU}	{+CX}	{+IXK}	1	yarğucuılıχ
		{+IA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	3	kirlängän, tarlanğan, yağlanğan
		{+A-}	{-(X)t-}	{-Uçl}	2	boşatuçı, közätüçi
		{+A-}	{-(X)s-}	{-mAK}	1	öçäşmäχ
		{+A-}	{-(X)t-}	{-mA}	1	boşatma
		{+A-}	{-(X)t-}	{-mAK}	1	boşatmaχ
		{+Ay-}	{-(X)t-}	{-Uçl}	1	küçäyütüçi
		{+A-}	{-(X)r-}	{-mAK}	1	oñarmaχ
		{+IA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	1	kirlänmäχ
		{+dA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	1	aldanmaχ
		{+IA-}	{-(X)t-}	{-GAn}	1	arilätkän
		{+IA-}	{-(X)t-}	{-mA}	1	arilätmä
		{+IA-}	{-(X)t-}	{-mA}	1	kirlätmä
	İF+Fİ+İİ	{+A-}	{-(X)t}	{+IX}	1	boşatlı
		{+A-}	{-(X)t}	{+IXK}	1	boşatlıχ
		{+A-}	{-(X)l-}	{-mAK}	1	χarğalmaχ
		{+dA-}	{-mA}	{+sXz}	1	aldamasız
		{+dA-}	{-mAK}	{+IXK}	1	aldamaχlıχ
		{+IA-}	{-(X)v}	{+IX}	1	añlovlu
	İİ+İF+Fİ	{+(X)r}	{+A-}	{-mAK}	1	kökrämäχ

Tablo 6'ya göre, üç ekle isimden isim türetiminde {+IA-n-GAn} eklerinin; fiilden isim türetiminde ise {-(X)n-mAK+IXK} eklerinin diğerlerine nazaran daha sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Türemiş terimlere bakıldığında dört ekin birleşmesiyle türeyen 34 kelime tespit edilmektedir. Bunların 24'ü isim türünden, 10'u fiil türünden kelimelerdir. Dört ekin birleşmesiyle türeyen 10 fiilin 5'i isimden, 5'i fiilden türemiştir:

Tablo 7. Dört Ek ile Türeyen Fiiller

İsim Kökleri	İF+Fİ+İF+FF	{+A-}	{-(X)s}	{+IA-}	{-(X)n-}	3	öçäşlän-, alğışlan-, χarğışlan-
		{+A-}	{-(X)s}	{+IA-}	{-(X)t-}	2	alğışlat-, öçäşlät-
Fiil Kökleri	FF+Fİ+İF+FF	{-(X)l-}	{-(X)g}	{+A-}	{-(X)n-}	1	yarlığan-
		{-(X)n-}	{-X}	{+IA-}	{-(X)t-}	1	könülät-
		{-(X)r-}	{-X}	{+IA-}	{-(X)n-}	1	teñrilän-
	FF+FF+FF+FF	{-sA-}	{-(X)l-}	{-A-}	{-(X)t-}	1	umsalat-
	Fİ+İİ+İF+FF	{-A}	{+sXz}	{+IA-}	{-(X)n-}	1	töräsizlän-

Türemiş isimlere bakıldığında ise dört ekin birleşmesiyle türeyen 24 kelime tespit edilmektedir. Bunların 8'i isimden, 16'sı fiilden türemiştir:

Tablo 8. Dört Ek ile Türeyen İsimler

Fiil Kökleri	FF+FF+FF+Fİ	{-A-}	{-(X)t-}	{-(X)l-}	{-GAn}	1	yaratılğan
	FF+Fİ+İF+Fİ	{-(X)l-}	{-(X)g}	{+A-}	{-mAK}	1	yarlığamaχ
		{-(X)l-}	{-(X)g}	{+A-}	{-vUçl}	1	yarlıgovuçı
	FF+Fİ+İİ+İİ	{-(X)r-}	{-(X)K}	{+CX}	{+IXK}	1	buyruχçılıχ
		{-(X)n-}	{-X}	{+sXz}	{+IXK}	1	könüsüzlük
		{-(X)n-}	{-X}	{+IXK}	{+sXz}	1	könülüksüz
	Fİ+İF+FF+Fİ	{-(X)t}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	1	ögütlänmäχ
		{-(X)ş}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	1	alğışlanmaχ
		{-(X)ş}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	boluşlanğan
		{-(X)t}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	ögütlängän
		{-(X)v}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	aruvlanğan
		{-mAç}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-mA}	1	soymaçlanma
		{-(X)K}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	biyiklängän
		{-(X)K}	{+lA-}	{-(X)t-}	{-(v)Uçl}	1	biyikletüçi
		{-X}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-GAn}	1	ululanğan
		{-v}	{+lA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	1	aruvlanmaχ
İsim Kökleri	İF+FF+Fİ+İİ	{+A-}	{-(X)t-}	{-mAK}	{+IXK}	1	boşatmaχlıχ
		{+dA-}	{-(X)n-}	{-mAK}	{+IXK}	1	aldanmaχlıχ
	İF+FF+FF+Fİ	{+dA-}	{-(X)n-}	{-mA-}	{-mAK}	1	aldanmamaχ
		{+A-}	{-(X)ş-}	{-Dİr-}	{-Uçl}	1	öçüştürüçi
	İF+Fİ+İF+Fİ	{+A-}	{-(X)ş}	{+lA-}	{-GAn}	1	alğışlağan
		{+A-}	{-(X)ş}	{+lA-}	{-mA}	1	alğışlama,
		{+A-}	{-(X)ş}	{+lA-}	{-mAK}	1	alğışlamaχ
	İF+FF+Fİ+İİ	{+lA-}	{-(X)n-}	{-mA}	{+sXz}	1	arlanmasız

Türemiş terimlere bakıldığında beş ekin birleşmesiyle türeyen 3 isim türünden 1 fiil türünden kelime tespit edilmiştir.

Tablo 9. Beş Ek ile Türeyen Terimler

İsim Türünden	İF+Fİ+İF+FF+Fİ	{+A-(X)ş+lA-(X)n-mAK}	1	öçüşlänmäχ
	FF+Fİ+İF+FF+Fİ	{-(X)n-X+lA-(X)t-GAn}	1	könülätkän
	FF+FF+FF+FF+Fİ	{-A-(X)t-(X)l-mA-GAn} l	1	yaratılmağan
Fiil Türünden	FF+Fİ+İF+FF+Fİ	{-(X)n-X+sXz+lA-(X)n-}	1	könüsüzlän-

Altı ekle türeyen tek kelime ise isim türünde olup İF+Fİ+İF+FF+Fİ+İİ dizilişindeki {+A-ş+lA-n-mAK+IXK} ekleriyle türetilmiştir: öçüşlänmäχlıχ.

Tablo 7, Tablo 8 ve Tablo 9'a göre, dört ve üzeri eklerle yapılan türetimlerde öne çıkan bir ek dizilişi yoktur. Bununla beraber fiil köklerinin isim köklerinden daha çok tercih edildiği görülmektedir.

3. BİRLEŞİK YAPILI KELİMELER

Veri tabanında tespit edilen 413 kelimedenden 52'si birleşik yapılı olup, bunlardan 35'i isim (*aḫpaš*, *altıḫanatlı*, *ant bermä*, *ant içkän*, *ant içmäḫ*, *ant içmä*, *arhiaḫpaš*, *ari can*, *ari-aruv*, *aruv bolma*, *aruv etüçi*, *ata-yarıḫ*, *bu-berir-aṇa*, *bu-berir-teṇrige*, *ḫubuhuruḫkan*, *ekiyüzli*, *ḫıṣḫaeslik* / *ḫıṣḫaeslik*, *ḫuluḫ etkän*, *ḫuluḫ etmä*, *ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫ*, *ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫliḫ*, *inamsız-dinsiz*, *köpyarlıḫovuçı* / *köpyarlıḫovuçı* / *kopyarlıḫovuçı*, *köpyazılıḫ*, *menji menjilik*, *öç almaḫlıḫ*, *öç aluçı*, *ölüm-tirim*, *söz-buyruḫ*, *tas bolḫan*, *tas bolmaḫlıḫ*, *tas etüçi*, *tiri etüçi*, *ulukün*, *yaḫşı etüçi*), 17'si fiil (*ant ber-*, *ant et-*, *ant iç-*, *ant içtir-*, *aruv bol-*, *aruv et-*, *biyik et-*, *biyik bol-*, *biylik et-*, *buyruḫ et-*, *buyruḫ ber-*, *eyälik et-*, *ḫuluḫ / ḫulluḫ et-*, *öçün al-*, *tas bol-*, *tas et-*, *yazıḫ et-*) türündedir.

Birleşik yapılı isim türünden kelimeler (yaklaşık % 67), basit yapılı fiil köklü kelimelere (yaklaşık % 33) nazaran veri sayısı bakımından, türemiş kelimelerde olduğu gibi belirgin bir farklılık göstermektedir. Burada birleşik yapılı isimlerin 19'unun (*ant bermä*, *ant içkän*, *ant içmäḫ*, *ant içmä*, *aruv bolma*, *aruv etüçi*, *ḫubuhuruḫkan*, *ḫuluḫ etkän*, *ḫuluḫ etmä*, *ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫ*, *ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫliḫ*, *köpyarlıḫovuçı* / *kopyarlıḫovuçı*, *öç almaḫlıḫ*, *öç aluçı*, *tas bolḫan*, *tas bolmaḫlıḫ*, *tas etüçi*, *tiri etüçi*, *yaḫşı etüçi*) fiilimsili yapılardan kalıplaştığı dikkate alınmalıdır. İsim-fiil ya da sıfat-fiilli yapıların oranı dikkate alındığında dağılım şu şekilde olmaktadır: Birleşik yapılı isimler 16 (% 30), birleşik yapılı fiilimsi kalıplaşmaları 19 (% 37), birleşik yapılı fiiller 17 (% 33).

İki ismin birleşmesinden oluşan olan ilk grupta ilk kelimenin daima basit yapılı olduğu, ikinci kelimenin ise zaman zaman farklı türetme ekleri aldıkları görülmektedir. Söz konusu 35 birleşik ismin kuruluş bakımından dağılımı şu şekildedir:

Tablo 10. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Dinî Söz Varlığında Birleşik İsimler

Yapı	Sayı	Veriler
İSİM+İSİM	8	<i>aḫpaš</i> , <i>ari can</i> , <i>ari-aruv</i> , <i>ata-yarıḫ</i> , <i>inamsız-dinsiz</i> , <i>ölüm-tirim</i> , <i>söz-buyruḫ</i> , <i>ulukün</i>
İSİM+FiİL-(v)UÇI	6	<i>aruv etüçi</i> , <i>köpyarlıḫovuçı</i> / <i>köpyarlıḫovuçı</i> / <i>kopyarlıḫovuçı</i> , <i>öç aluçı</i> , <i>tas etüçi</i> , <i>tiri etüçi</i> , <i>yaḫşı etüçi</i>
İSİM+FiİL-GAn	4	<i>ant içkän</i> , <i>ḫubuhuruḫkan</i> , <i>ḫuluḫ etkän</i> , <i>tas bolḫan</i>
İSİM+FiİL-mA	4	<i>ant bermä</i> , <i>ant içmä</i> , <i>aruv bolma</i> , <i>ḫuluḫ etmä</i>
İSİM+İSİM+IX	3	<i>altıḫanatlı</i> , <i>ekiyüzli</i> , <i>köpyazılıḫ</i>
İSİM+FiİL-mAKIXK	3	<i>ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫliḫ</i> , <i>öç almaḫlıḫ</i> , <i>tas bolmaḫlıḫ</i>
İSİM+İSİM+IXK	2	<i>ḫıṣḫaeslik</i> / <i>ḫıṣḫaeslik</i> , <i>menji menjilik</i>
İSİM+FiİL-mAK	2	<i>ant içmäḫ</i> , <i>ḫuluḫ / ḫulluḫ etmäḫ</i>
İSİM+İSİM+İSİM	1	<i>arhiaḫpaš</i>
İSİM+İSİM+İSİM+GA	2	<i>bu-berir-aṇa</i> , <i>bu-berir-teṇrige</i>

Tablo 10'a göre [İSİM+İSİM], [İSİM+FİİL-(v)UÇI], [İSİM+FİİL-GAn] ve [İSİM+FİİL-mA] kuruluşundaki birleşik yapılı isimlerin daha sık tercih edildiği görülmektedir.

İSİM+FİİL yapısında olan 17 birleşik fiilin yardımcı fiil unsurlarına göre dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 11. Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin Dinî Söz Varlığında Birleşik Fiiller

Yapı	Sayı	Veriler
İSİM + et-(māk)	9	ant et-, aruv et-, biyik et-, biylik et-, buyruχ et-, eyālik et-, χuluχ / χulluχ et-, tas et-, yazuχ et-
İSİM + bol-(mak)	3	aruv bol-, biyik bol-, tas bol-
İSİM + ber-(māk)	2	ant ber-, buyruχ ber-
İSİM + al-(mak)	1	öçün al-
İSİM + iç-(māk)	1	ant iç-
İSİM + içtir-(māk)	1	ant içtir-

Tablo 11'e göre [İSİM + et-(māk)] ve [İSİM + bol-(mak)] kuruluşundaki birleşik yapılı fiillerin daha sık tercih edildiği görülmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ermeni harfli Kıpçak Türkçesinde Türkçe dinî terimlerin incelendiği bu çalışmada şu tespit ve değerlendirmelere ulaşılmıştır.

- Çalışmada dinî nitelikli 413 Türkçe kelime değerlendirilmiştir. Bu terimlerin 20'si basit, 341'i türemiş, 52'si birleşik yapıdır. Veriler dağılım ve oran bakımından ele alındığında türemiş yapılı terimlerin % 83, birleşik yapılı fiillerin %12 ve basit yapılı fiillerin %5 oranında bir veriye sahip olduğu görülür.
- Kök olarak bakıldığında basit ve türemiş terimlerin dağılımı ise şu şekildedir:

Tablo 12. Basit ve Türemiş Kelimelerin Köklere Göre Dağılımı

Yapı	Kök	Eksiz	Tek Ek	İki Ek	Üç Ek	Dört Ek	Beş Ek	Altı Ek	Toplam
Basit	İsim	11	-	-	-	-	-	-	11
	Fiil	9	-	-	-	-	-	-	9
Türemiş	İsim	-	22	22	27	13	1	1	86
	Fiil	-	53	117	63	21	3	-	257
Toplam	-	20	75	139	90	34	4	1	363

- Tablo 12'ye göre dinî terim yapımında kök bakımından en sık fiillerin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim basit ve türemiş yapıları toplam 363 terimin 266'sı (% 73) fiil köklü, 97'si (% 27) ise isim köklüdür.
- Türemiş kelimelerin eklenme sıralarına ve sıklıklarına bakıldığında Tablo 13'teki veriler ortaya çıkmaktadır:

Tablo 13. Türemiş Kelimelerin Eklenme Sıraları ve Sıklıkları

Tür	Ekler	TEK	İKİ		ÜÇ			DÖRT				TOPLAM
		1/1	1/2	2/2	1/3	2/3	3/3	1/4	2/4	3/4	4/4	
Fiilden Fiil Yapan Ekler	{-(X)n-}	7	18	5	14	7	12	3	3	9	7	85
	{-(X)l-}	8	16	5	4	7	2	3	1	1	3	50
	{-(X)t-}	2	7	5	2	10	6	0	2	1	0	35
	{-DXr-}	2	8	5	2	4	3	0	0	1	0	25
	{-(X)ş-}	1	3	1	0	2	0	0	1	0	0	8
	{-A-}	0	3	0	4	0	0	1	0	1	0	9
	{-mA-}	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	3
	{-(X)r-}	0	6	2	7	3	0	2	0	0	0	20
	{-sA-}	0	1	0	2	0	0	1	0	0	0	4
	{-Glz-}	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	3
	{-DX-}	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
	{-Glr-}	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	Ara Toplam											244
Fiilden İsim Yapan Ekler	{-mAK}	5	3	19	0	10	11	0	0	2	6	56
	{-GAn}	2	2	14	1	0	9	0	0	0	7	35
	{(v)Uçl}	6	0	13	0	0	5	0	0	0	3	27
	{-mA}	3	1	10	0	1	9	0	0	2	2	28
	{-(X)ş}	3	6	0	3	2	1	2	8	0	0	25
	{-(X)v}	1	8	0	4	1	0	2	0	0	0	16
	{-(X)t}	1	5	0	5	2	0	2	0	0	0	15
	{-(X)K}	3	5	2	4	1	0	2	1	0	0	18
	{-(X)m}	3	4	0	2	0	0	0	0	0	0	9
	{-(X)r}	1	3	0	3	1	0	0	0	0	0	8

	{-GX}	1	4	0	3	0	0	0	0	0	0	8
	{-X}	3	5	2	1	5	0	1	4	0	0	21
	{-(X)g}	0	0	0	0	1	0	0	3	0	0	4
	{-(X)ç}	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	2
	{-A}	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
	{-GA}	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1
	{-mAç}	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1
Ara Toplam											275	
İsinden Fiil Yapan Ekler	{+IA-}	2	8	7	8	23	2	1	10	11	0	72
	{+A-}	0	5	1	12	1	1	10	0	3	0	33
	{+dA-}	1	5	0	3	0	0	2	0	0	0	11
	{+Ay-}	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	{+GA-}	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1
	Ara Toplam											118
İsinden İsim Yapan Ekler	{+IXK}	6	0	16	0	0	22	0	0	1	4	49
	{+sXz}	1	1	14	0	5	3	0	1	1	2	28
	{+IX}	6	0	9	0	0	2	0	0	0	0	17
	{+CX}	1	0	7	0	1	1	0	0	1	0	11
	{+DAm}	1	2	0	1	0	0	0	0	0	0	4
	{+DA}	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	{+(X)r}	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	2
	{+KA}	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
	{+GX}	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	{+AK}	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	{+DAş}	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
	{+GIInA}	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ara Toplam											114	
Toplam											751	

tañ	<i>tañla-, tañlama, tañlamaχ, tañlanğan</i>
tap-	<i>tapun-, tapundur-, tapunğan, tapunmaχ, tapunmaχlıχ, tapunuçı</i>
teñ-	<i>teñri, teñrilän-, teñrilik, teñrisiz</i>
tir-	<i>tiri, tiril-, tirilmä, tirilmäχ, tirim, tiri etüçi</i>
*toğur-	<i>toğrulat-, toğruluχ, toğrusuz</i>
ul-	<i>ulu, ululuχ, ululanğan, ulukün</i>
um-	<i>umsa-, umsalat-, umsan-, umsandır-</i>
yal-	<i>yalğan, yalğançı, yalğanlan-, yalğanlıχ</i>
yar-	<i>yarat-, yaratıl-, yaratkan, yaratuçı; yarğu, yarğuçı, yarğucılıχ, yarğula-, yarğulama, yarğulan-, yarğusuz; yarlığa-, yarlıgamaχ, yarlığan-, yarlıgovuçı</i>
yaz-	<i>yazıχ, yazıχlan-, yazıχlı, yazıχsız, yazıχ et-</i>
yüg-	<i>yügün-, yügünç, yügündür- yügünmä, yügünmäχ, yügünmäχliχ</i>

Tablo 14'e göre kök-türev ilişkisi bakımından kelimelere bakıldığında *al*, *arı-(mak)*, *bol-(mak)*, **kön-(māk)*, *χutχa-(mak)*, *öç*, *ög-(māk)*, *öl-(māk)*, *yar-(mak)*, *yügün-(māk)* köklerinin sık tercih edildiği anlaşılmaktadır.

Eklerin dağılımı açısından konuya yaklaşıldığında ise fiilden fiil yapma ekleri olarak {-X)n-}, {-X)l-}, {-X)t-}; fiilden isim yapma ekleri olarak {-mAK}, {-GAn}, {-v)UçI}, {-mA}; isimden fiil yapma ekleri olarak {+LA-}, {+A-} ve isimden isim yapma ekleri olarak {+lXK}, {+sXz} eklerinin oldukça sık tercih edildiği görülmektedir. Söz gelimi aşağıdaki tablo bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır:

Tablo 15. Kelime Yapımında Ek Sıklığı

EKLER	TÜR	TEK	iki		Üç			DÖRT				TOPLAM
		1/1	1/2	2/2	1/3	2/3	3/3	1/4	2/4	3/4	4/4	
{-(X)n-}	FF	7	18	5	14	7	12	3	3	9	7	85
{+lA-}	İF	2	8	7	8	23	2	1	10	11	0	72
{-mAK}	Fİ	5	3	19	0	10	11	0	0	2	6	56
{-(X)l-}	FF	8	16	5	4	7	2	3	1	1	3	50
{+lXK}	ii	6	0	16	0	0	22	0	0	1	4	49
{-(X)t-}	FF	2	7	5	2	10	6	0	2	1	0	35
{-GAn}	Fİ	2	2	14	1	0	9	0	0	0	7	35
{+A-}	İF	0	5	1	12	1	1	10	0	3	0	33
{-mA}	Fİ	3	1	10	0	1	9	0	0	2	2	28
{+sXz}	ii	1	1	14	0	5	3	0	1	1	2	28
{-(v)Uçİ}	Fİ	6	0	13	0	0	5	0	0	0	3	27

Sonuç olarak Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinin dini söz varlığının incelendiği bu çalışmada, özellikle Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi sözlükleri esasında, örneklemeler eşliğinde dinî içerikli 413 Türkçe terim ele alınmış ve gerek leksik gerek morfolojik gerekse sıklık bakımından dikkate değer sonuçlara ulaşılmıştır. Bununla beraber, her kelime ayrı bir çalışma konusu olmaya da adaydır. Bu sebeple konunun alt başlıklarının daha detaylı ve mümkünse karşılaştırmalı olarak çalışılması orijinal sonuçların ortaya çıkması bakımından önemlidir. Nitekim bu çalışma, bu konuda dikkate değer ipuçlarını içinde barındırmaktadır.

Ayrıca dil, kültür ve inanç sistemlerinin anlaşılmasına katkı sağlamayı amaçlayan bu çalışmada Türkçe kökenli pek çok kelimenin bulunması bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin akrabalık ya da unvan bildiren *ata*, *biy* kelimelerinin 'Tanrı, Rab' karşılığında kullanılması, 'cenaze' karşılığında Türkçe *kömär*, 'günah' karşılığında Türkçe *yazıç*, 'dua' karşılığında Türkçe *alğış*, 'rahip, piskopos' karşılığında *açpaş* < *ak+baş*, 'bayram' karşılığında *ulukün* kelimelerinin tercih edilmesi gibi durumlar Türklerin dinî terminolojiyi Türkçeleştirmede zorlanmadıklarını göstermektedir.

KAYNAKÇA

- CLAUSON, Sir G. (1971). "Armeno-Qipčaq". *Rocznik Orientalistyczny*, 34: 7-13.
- GARKAVETS, A. N. (2002). *Кыпчакское письменное наследие. Том I Каталог и тексты памятников армянским письмом*. Алматы: Дешт-и-Кыпчак
- GARKAVETS, A. N. (2007). *Кыпчакское письменное наследие. Том II Памятники духовной культуры*. Алматы: Баур.
- GARKAVETS, A. N. (2018). *Кыпчакский Словарь. По армянописьменным памятникам XVI-XVII веков*. Алматы: Баур.
- GÖKDAĞ, B. A.; ŞİMŞEK, Y. (2014). "Gregoryan Kıpçak Türkçesi Mi, Ermeni Kıpçakçası Mı?". *Yeni Türkiye*, 60: 756-767.
- KASAPPOĞLU ÇENGEL, H. (2012). "Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesi". *Dil Araştırmaları*, 8: 17-81.
- KOCAPINAR, P. (2014). *Kavram Sözlükleri ve Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi Söz Varlığı Üzerine Bir Deneme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KOCAPINAR, P. (2019). "Kıpçak Metinlerinde Allah ve Sıfatları ile İlgili Söz Varlığı". *Dil Araştırmaları*, 25: 97-113.
- ÖZTÜRK, A. (2011). "Türk Ermeni İlişkilerinde Dil". *IJSES*, 1/1: 81-87.
- SALAN, M. (2019). *Tarihî Kuzeybatı Kıpçakçası Fiil Yapım Ekleri ve Tarihî Karşılaştırmalı Etimolojik Fiil Sözlüğü*. İstanbul: Hiper Yayın.
- SHEGEBAYEVA, U. (2015). *Ermeni Kıpçak Yazıtlarındaki Dini Terimler*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi.
- TRYJARSKI, E. (1968-1972). *Dictionnaire Arméno-Kiptchak, D'après Trois Manuscrits Des Collections Viennoises. I-IV*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- TUĞUZ, Z. (2019). *Ermeni Harfli Kıpçak Türkçesinde İsimlerin Kavram Alanları*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AÇIKLAMALAR

¹ Kıpçakça metinleri Ermeni harfleriyle yazanların kökeni konusu literatürde tartışmalıdır. Bu tartışmalar için Öztürk 2011, Çengel 2012, Gökdağ-Şimşek 2014, Salan 2019 vd. kaynaklarına bakılabilir.

² Bu çalışmada kelimelerin kökeni konusundaki tartışmalara ve eklerin analizine doğrudan odaklanılmamış, kelimelerin anlamları da bu makalenin üretildiği tezde açıkça ve ayrıntılı bir şekilde sunulduğu için, makale hacmini de artırmamak gayesiyle ilave edilmemiştir. Her iki durum için de açık erişimde olan teze, ekler üzerindeki farklı görüşler için de Salan 2019'a bakmak mümkündür.

³ Bu çalışmada kökeni konusunda farklı görüşler bulunan, ancak yapı gereği türemiş olduğu düşünülen *χarğa-*, *χayt-*, *χutχar-*, *işan-*, *seskün-*, *yalbar-* gibi fiil türünden kelimeler de bu kategoriye dahil edilmiştir.

SORUMLU YAZAR
CORRESPONDING AUTHOR

DOÇ. DR. HÜSEYİN YILDIZ
huseyinyildiz@odu.edu.tr

ETİK KURUL İZİNİ
ETHICS COMMITTEE APPROVAL

ÇALIŞMADA HERHANGİ BİR ETİK KURUL
İZİNİNE GEREK YOKTUR.
THERE IS NO NEED FOR ANY ETHICAL
COMMITTEE APPROVAL FOR THE STUDY.

DESTEKLEYEN KURUM/KURULUŞLAR
SUPPORTING-SPONSOR INSTITUTIONS OR
ORGANIZATIONS

HERHANGİ BİR KURUM/KURULUŞTAN DESTEK
ALINMAMIŞTIR.
NO SUPPORT WAS RECEIVED FROM ANY
INSTITUTION/ORGANIZATION.

KATKI ORANI
AUTHOR CONTRIBUTION PERCENTAGE

BİRİNCİ YAZAR % 40
FIRST AUTHOR
İKİNCİ YAZAR % 35
SECOND AUTHOR
ÜÇÜNCÜ YAZAR % 25
THIRD AUTHOR

ÇIKAR ÇATIŞMASI
CONFLICT OF INTEREST

HERHANGİ BİR ÇIKAR ÇATIŞMASI
BULUNMAMAKTADIR.
THERE IS NO CONFLICT OF INTEREST.

DEĞERLENDİRME
ASSESSMENT

İKİ DIŞ HAKEM / ÇİFT TARAFLI KÖRLEME
TWO EXTERNAL REFEREES / DOUBLE BLIND

BENZERLİK TARAMASI
SIMILARITY SCREENING

DERGİPARK, İNTİHAL.NET ÜZERİNDEN
YAPILMIŞTIR.
THE SCREENING WAS DONE THROUGH
DERGİPARK, İNTİHAL.NET.

TELİF HAKKI VE LİSANS
COPYRIGHT AND LICENSE

YAZARLAR DERGİDE YAYINLANAN
ÇALIŞMALARININ TELİF HAKKINA
SAHİPTİRLER VE ÇALIŞMALARI CC BY-NC 4.0
LİSANSI ALTINDA YAYIMLANMAKTADIR.
THE AUTHORS OWN THE COPYRIGHT OF THEIR
WORK PUBLISHED IN THE JOURNAL AND THEIR
WORK IS PUBLISHED UNDER THE CC BY-NC 4.0
LICENSE.

YAPAY ZEKÂ KULLANIMI
USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ÇALIŞMADA YAPAY ZEKÂ
KULLANILMAMIŞTIR.
ARTIFICIAL INTELLIGENCE WAS NOT USED IN
THE STUDY.